

BEČ KAO FORMATIVNI PROSTOR BRANKA GAVELLE

Nikola Batušić

U antologijskoj studiji pod naslovom *Beč u hrvatskoj književnosti 19. i 20. stoljeća*¹ Aleksandar Flaker uvjerljivo osporava Krležinu tvrdnju izrečenu u putopisu *Izlet u Rusiju*, kada spominjući Beč, Krleža olako i gotovo *von oben* zaključuje kako su svi naši ljudi intelektualci živjeli u ovom gradu godinama i godinama i osim te Nehajevljeve novele (riječ je o prozi *Veliki grad*) ja ne znam ni za jedan naš književni pokušaj da bi se Beč fiksirao umjetnički.² Flaker, međutim, pronalazi te analizira niz djela hrvatskih pisaca u kojima se ne javljaju samo bečke vedute nego se glavni grad Monarhije promeće u bitnu aktantsku silu njihova pripovijedanja. Beč je tako, za Flakerovu vizuru usmjerenu prema brojnim hrvatskim književnicima, u realizmu *grad povijesnih odluka* (Josip Eugen Tomić), pa onda u naturalizmu *grad poroka* (Evgenij Kumičić), *grad studentskih sudbina* (opet Kumičić, ali i Vjenceslav Novak te osobito Milutin Cihlar Nehajev), a poslije, u moderni, premda *austrijska prijestolnica nije postala omiljenom temom hrvatskih književnika*, ipak su u tom ozračju nastajali bar neki tekstovi u kojima je Beč viđen iz druge perspektive nego što je to bilo u prijašnjoj formaciji. Potkrepu te svoje tvrdnje Flaker vidi u djelima Iva Vojnovića (*Rose Mery* i *Psyche*) te Milana Begovića (*Dunja u kovčegu*, *Giga Barićeva* i druga). Slijedi potom Matošev *karikirani Beč* (u noveli *Miš*), kako bi autorova studija završila najprvo *Krležinim Bečom*, uz zaključni *Epilog o Fabrijevu Beču* iz romana *Berenikina kosa*.

Kao što je iz ovoga sažetka Flakerovih analiza razvidno, nema nikakve sumnje da ne samo što postoji nego da i nadasve dojmljivo funkcionira hrvatski *literarni i literarizirani* Beč.

Znamo međutim kako na drugoj strani, u svojevrsnom zrcalnom odrazu, postoji i u nacionalnoj kulturi važnu ulogu ima i hrvatski *kazališni* Beč. Naime, još od mladoga bečkog studenta medicine, a poslije utemeljitelja novovjekoga našega glumišta, Dimitrija Demetra, pa do Augusta Šenoa i, kasnije, kazališnih umjetnika iz razdoblja moderne i vremena oko početka I. svjetskoga rata, Beč i njegov kazališni život formativno djeluju na brojne hrvatske dramatičare, dramske teoretičare, kazališne ravnatelje, redatelje i glumce. Sjetimo se kako je Šenoa *Burgtheater* pod Laubeovim vodstvom smatrao *uzornim zavodom njemačke dramatike* ubrajajući ga u *najvrsnija kazališta*³, kako je Markovićev *Razvitak i sustav obćenite estetike*, a posebice dio koji se tiče dramatologije, nastao pod utjecajem njegovih bečkih profesora Herbarta i Zimmermanna, kako je doktorska disertacija Stjepana Miletića impregnirana ne samo autorovim bečkim studijem nego i bečkim kazališnim životom osamdesetih godina 19. stoljeća, u kojem dominiraju kazališnopraktične ideje Franza Dingelstedta⁴, kako su antinaturalizam Ante Tresića Pavičića⁵ i dramatološke studije Camille Lucerne⁶ očiti plod i njihovih bečkih studija te kako su pripadnici hrvatske moderne u rasponu od najprije samo glumaca, a tek onda i redateljâ Josipa Bacha te Ive Raića do pisca i redatelja Milana Begovića⁷ neka od svojih važnih inozemnih kazališnih iskustava stjecali upravo i u Beču.

Među hrvatskim kazališnim umjetnicima kojima je Beč zasigurno bio jedan od bitnih formativnih prostora našao se u studentskoj mladosti i Branko Gavella. Kada se i kako to zbilo te u kojem će aspektu Gavelline umjetničke fizionomije Beč poslije biti jasno prepoznatljiv, nastojat ćemo pokazati na temelju nekoliko sastavnica – od biografskih podataka do Gavelline memoarske odnosno epistolarnе proze kao i uvidom u one autorove teatrološke analize nacionalne kazališne povijesti u kojima je vrlo često doticao pitanja odnosa hrvatskoga glumišta prema njegovu, kako je znao pisati, *kazališnom susjedstvu*⁸, u kome se Beč, dakako, nalazio u svakoj takvoj prigodi pod naročitom optikom.

Osnovni njegovi biografski podatci svjedoče kako je Gavella nakon zagrebačke mature u jesen 1903. na bečkom Sveučilištu upisao filozofiju i germanistiku. Studij je okončao 18. prosinca 1908. obranjenom doktorskom disertacijom pod naslovom *Erkenntnisstheoretische Bedeutung des Urteils (Spoznajnoteorijsko značenje suda)*.

U Beču je dakle proboravio nešto više od pet godina (s razumljivim prekidima u ljetnim mjesecima ili za božićnih blagdana, odnosno odlazeći povremeno na kraća putovanja po nekim europskim zemljama – Francuska, Njemačka), a dokumenti svjedoče da je na Sveučilištu redovito upisivao devet uzastopnih semestara.⁹

Uvid u Gavellin bečki studijski boravak na temelju dokumenata sačuvanih u njegovoj ostavštini, autoreferencijalni pogledi na to mladenačko razdoblje u kasnijim godinama koji nastoje fiksirati značenje Beča ne samo u vlastitu formativnom obzoru nego analiziraju prijestolnicu Monarhije kao jedan od bitnih terena na kojemu su se oblikovale neke od najvažnijih sastavnica našega nacionalnog i političkoga života početkom 20. stoljeća te, konačno, i autorova epistolarna proza dostupna istraživanju tek unatrag dvije godine, dovoljan su razlog za pretpostavku kako u Gavellinoj iskustvenoj svijesti postoje *tri* Beča: najprvo *sveučilišni* Beč, koji nakon zagrebačke gimnazije nesumnjivo predstavlja prvi i osnovni formativni prostor budućega redatelja, književnika i kazališnoga teoretika; taj se prvotni, *sveučilišni* Beč postupno promeće u Beč naročitih sociopolitičkih obilježja presudnih u oblikovanju *fizionomije jedne generacije* (kako će početkom pedesetih godina prošloga stoljeća glasiti naslov jedne Gavelline manje poznate, ali po svim značajkama iznimne sociološko-kulturalne studije)¹⁰, onoga naraštaja kojem je i sâm pripadao a koji će u hrvatski javni i politički život stupiti u drugoj fazi hrvatske moderne. Treći Gavellin Beč onaj je *intimni* Beč, dosada posve nepoznat. Njegovi se obrisi mogu razaznati iz obilate korespondencije koju je za vrijeme studija vodio sa svojom budućom suprugom, a približavaju nas mogućem zaključku kako je upravo u tom *intimnom* Beču možda manje raspoznatljivo, ali postupno sazrijevala odluka o nekim budućim životnim planovima u kojima se, tada, kazalište još nije našlo u prvome planu. Napomenimo tek uzgred kako se intenzivno dopisivanje između tada već dvoje supružnika nastavilo i tijekom prvih šest mjeseci godine 1916. na relaciji galicijsko ratište – Zagreb.¹¹

Pokušajmo sada analizirati sve tri slike Beča kako ih je u različitim trenutcima i situacijama doživio, a onda i oblikovao njihov autor.

Kada mu je diploma, prema običajima bečkoga Sveučilišta za nekadašnje doktorande, a poslije istaknute znanstvenike i umjetnike, nakon 50 godina, dakle 1958, svečano obnovljena te iznova uručena, Gavella je u zahvalnom govoru upućenom dekanu i Senatu Filozofskoga fakulteta iznio, između ostaloga, i ova prisjećanja na svoj studij, u kojima analitičke reminiscencije precizno rišu njegov

prvi, dakle sveučilišni Beč: Bečko Sveučilište nije sudjelovalo u oblikovanju samo moga duhovnog profila. Ono je bilo određujuće i za niz mojih starijih, odnosno mlađih sunarodnjaka. Ovdje bih se htio ograničiti samo na imena onih muževa koji su mi u životnu popudbinu dali najvažnija i smjerodajna duhovna blaga. Tako se prije svega moram sjetiti velikih osobnosti profesora Friedricha Jodla, moga profesora filozofije i velikoga germanista Jakoba Minora. Zavojitosti moga životnog puta – niti sam postao profesor germanistike, a niti filozofije, samo su me prividno dovele izvan kruga poticaja koje moram zahvaliti upravo ovoj dvojici. Jer kada bih pošteno želio slijediti najvažnija temeljna usmjerenja moje kazališne, a s njom i usko povezane književne djelatnosti, tada moram kao za mene važna ishodišta obilježiti životu blisko filozofiranje Jodlovo jednako kao i Minorova, životom ispunjena razmatranja o književnosti. Gavella će potom podcrtati kao značajna Jodlova predavanja iz psihologije, koja su se odlikovala kako dubinom tako i znanstvenom jednostavnošću, u nezaboravnoj uspomeni ostale su mu Minorove interpretacije njemačke književnosti 16. stoljeća, kao i kolegij o metrici (koji će mu u kasnijem kazališno-pedagoškom djelovanju biti od goleme koristi), pamtio je predavanja Immanuela Reicha, filozofa tada usko povezanog s bečkim kazališnim životom, a iz moga vidokruga, kako je bio napisao, premda nisam studirao slavistiku, bilo je nemoguće ispustiti tako značajnu i mnogostruku ličnost kakva bijaše ona Jagićeva.

Pedeset godina nakon završetka studija Gavella je fiksirao i naročitu vezu između bečkoga Sveučilišta i Beča-grada, pri čemu je Sveučilište, za njega, predstavljalo samo središte onoga *bečstva* (teško je prevediva njemačka riječ *das Wienertum* koju na ovome mjestu rabi autor!) što se jasno suprotstavljalo i nacionalističkoj politici koja je tražila povode za svadljive skandale i sitnotrgovačkom nadmudrivanju. Bečko Sveučilište, podvukao je tada Gavella, *bilo je najdublje povezano s Dvorskom operom, Burgtheatrom i Secesijom, što je, u nama kasnije, usprkos brzopleto-malicioznoj kritici, pobudilo razumijevanje za težnju prema umjetničkom napretku. To je bila umjetnička atmosfera koju su nam (uz našega velikog Meštrovića) približili Munch i Hodler i u kojoj smo, zajedno s Klintonom, morali naučiti što zapravo znači umjetničko buntovništvo. Zahvaljujući svim tim pojavama spojili smo se s pravim i najdubljim bečkim bićem, tako da smo i sami u tolikoj mjeri postali Bečanima da smo se smjeli usuditi mnogo toga bečki-površnoga promatrati kritičkim povećalom. Smjeli smo se, primjerice, usu-*

diti navijestiti rat poznatom bečkom »zanovijetanju«, odnosno »cjepidlačenju« koje nam se činilo ponešto povezanim s našim vlastitim karakternim osobinama, kao što smo upravo u Beču naučili razlikovati pojavu naročitih napetosti između pjenušavo-površne životne prljavštine i prave stvarnosti onih snaga koje su bile vodeće i životno oblikovne. Ako ništa dugo, duhovni je, za razliku od političkoga Beča, probudio u nama razumijevanje za političke stavove koji tada još nisu bili izraženi u jasnijem obliku, ali su kao u nama probudili slutnju o duhovno aktivnoj koegzistenciji između različitih naroda i ideoloških svjetonazora.¹²

Finalna rečenica Gavellina sveučilišnoga Beča iz 1958. kao da proizlazi iz njegove slike političkoga Beča, koja je već bila oblikovana 1953. u *Fizionomiji jedne generacije*, dakle nekoliko godina prije:

(...) Kad se misli na naš kulturno politički dualizam obično se misli na ulogu Monarhije a napose Beča, koji je po političkoj mehanici morao sjeme svoga života bacati i u naše krajeve. Taj se odnos, prečesto, bez dubljeg ulaženja u činjenično stanje, gledao po shemi »crno-bijelo«, mada su naše reakcije na taj Beč bile veoma raznovrsne. Bilo je tu mnogo i mnogo veoma kritičkog gledanja i baš zato jer nam je Beč bio bliz i intimnije poznat no što smo mi to sami željeli i baš zato jer je Zagreb po logici nekih činjenica često poprimao karakter nekoga bečkoga vanjskoga »Bezirka« – baš to je intimno poznavanje bilo jamstvo da nismo »crnački« padali u obožavanje toga nametnutoga nam centra. Poznavajući Beč po tradiciji mnogih generacija, poznavajući njegov jezik po administrativnim potrebama Monarhije gotovo kao svoj drugi materinji jezik i prema tome bolje no što bismo mogli naučiti i koji strani jezik u toku višegodišnjega studija, mi smo mogli i znali iznutra osjetiti sve njegove slabosti, progledati ispraznost nekih njegovih zamamljivosti, poslužiti se autokriticizmom, koji je u nekim njegovim intimnijim i skrovitijim zakucima bio baš jedan od njegovih simpatičnih strana, te se tako osloboditi uglavnom svake kolonijalne zavisnosti, a ipak preko njega iskoristiti vezu sa atmosferom velikoga svijeta, koja je u njemu već po njegovoj funkciji jednoga od velikih političkih europskih centara morala uza svu specifičnu bečku maglenost i lažnu srdačnost ipak naći nekog odsjeva. Nažalost sve do dana današnjega nema prave povijesti Monarhije, koja bi našla objektivno stanovište s kojega bi prikazala i dublje analizirala cijelu kompliciranost zbivanja te dijelom prisiljene, a dijelom logikom geografskoga prostora i mehanike povijesnoga događanja, te nekim dubljim interesima povezane zajednice narodnih i feudalno dinastičkih interesa i čežnja. Nema ni zajedničke

povijesti pojava književno-kulturnih na tom terenu u kojima se je, mada su bile podijeljene na razna narodna žarišta, ipak osjećala neka međusobna povezanost već po terenskoj nužnosti dodirivanja ali i povezanosti obojene veoma interesantnom i dubljom ali i površinskom diferenciranosti, prouzročenom vidljivijim i skrovitijim razročnostima narodnih interesa i razvojnoga potencijala. Mnogi su se kulturni i literarni radnici bili prisiljeni uslijed svojih osobnih situacija povezivati sa sebi na posve jedinstven način i tuđim i »netuđim« kulturnim sredinama i tako u neku ruku, s više ili manje osobnoga otpora, lebdjeti iznad dva narodno različita obilježena literarna i kulturna strujanja. Time je prouzročeno, da kod slijeđenja razvojnih pravaca književnosti koje su živjele na tom terenu, često nailazimo na pojave kojima ne vidimo razjašnjenja u unutarnjoj motivici razvoja tih književnosti, na neke prazne prostore i krivudavosti koje ukazuju na momente vanjskog utjecaja, koji pak premašuje onu u svim književnostima poznatu činjenicu međusobnog stilskog dodira i prodiranja. Mnogi stvaralački pripadnici tih književnosti stoje po svojim životnim interesima zapravo izvan njih, reagirajući umjetnički na pojave koje su njima osobno bile bliže i usudnije, no onim narodnim zajednicama, kojima su krvno pripadali; ono »izvan« značilo je često ili »iznad« ili potpuno otuđenje. S tim u vezi došlo je često do emotivno pretjerane kritičnosti prema »domaćem« i do nesagledavanja realnoga stanja i s tim spojene literarne apstraktnosti. Pojava Preradovićeve u našoj starijoj književnosti, tu i tamo neke abnormalnosti u razvoju Mažuranićevom ili na primjer pojava Macharova u Češkoj ili Cankarova u slovenskoj književnosti, nalaze svoje razjašnjenje u tim fenomenima.

Beč je bio podesan da igra ulogu onoga tuđe-«netuđega» centra već po svojoj narodnosnoj nekarakterističnosti; on je bio u biti mlohavo i indiferentno »nacionalan«, njegovo je »nijemstvo« imalo u sebi neku labilnost, tako da pripadanje bečkom jezičnom i kulturnom »nijemstvu« nije povlačilo neke teže posljedice. Osim toga je cijelo njemačko kulturno područje, a navlastito ono bečko, bilo karakterizirano snažnom priklonjenošću stranim utjecajima. Kroz njemačku su kulturnu zajednicu sveevropska strujanja mnogo vidljivije prolazila i nailazila u knjižarskom izdavačkom pogledu mnogo spretnije posrednike no u mnogim u sebe zatvorenijim evropskim kulturnim područjima. Tako je Beč i nama posredovao mnogo vanjskih kulturnih utjecaja, njemačka prijevodna književnost nadomještavala je u tome pogledu (pa i u odnosu prema slavenskim književnostima naročito prema ruskoj) našu oskudnu i prilično nevjestu prevodilačku djelatnost.

Uloga je »Reclama«, na primjer, u kulturnoj orijentaciji naših mladih generacija bila gotovo nenadomjestiva. Ta bečka naročito obojena internacionalnost bila je uvjetovana već i time što su se u njegovom žargonskom i dijalektnom kotlu ponijemčivali mnogi Česi, Židovi, ali i pripadnici drugih neaustrijskih naroda. S tim nekim naročitim internacionalizmom bila je u organskoj vezi i ono već spomenuto kritički ironično gledanje na samoga sebe, u koje je Beč znao, utjecajem svojih vrednijih pridošlica, padati iz visina maglovitih zaleta zaljubljenosti u samoga sebe. Pojava Karla Krausa i njegove »Fackel«, da spomenem samo jednoga od najnovijih i najrječitijih opozicionalaca bečkom duhu-»neduhu«, dala je snažan poticaj i našoj intimnoj kritičkoj orijentaciji naprama kulturnom i političkom Beču. Krausov stil, njegov odnos prema njemačkom jeziku, odnos akcentiran željom za što prisnijim, stvaralačkim i prema tradicionalnim šablonama kritičnijim stavom, proizašao iz psihologije osobnosti, koja kao stranac po krvi, prihvaća to najintimnije izražajno sredstvo, imao je odsjeva na odnos prema jeziku i kod nekih naših književnika, koji su ako i ne strani po krvi, nalazili pred sobom književni jezik ne potpuno formiran, opterećen primitivnim tradicionalnim šablonama a često im i stran po njihovoj dijalektnoj pripadnosti.

U političkom je pogledu Beč predstavljao neku narodnosno-apstraktnu nadgradnju sastavljenu, uglavnom, iz birokratskih elemenata a cementiranu uz neke, više ili manje realne povezanosti toga poroznoga srednjeeuropejskoga terena, habsburškom dinastičnom politikom. Tu smo mi politiku doživjeli i preživjeli u obliku njenoga »francjozefinskoga« izdanja, a zapravo njezina najnegativnijega izdanja. Bila je to politika nerješavanja, fortvurštanja, zabašurivanja, nesposobna da se dovine i do najsitnije realne inicijative za stvaralačkim razmršivanjem prilično jasnih i nezamršenih problema, a isto tako nesposobna za diplomatske obazrive kompromise. Začahurivanje svih problema moralo je dovesti do toga da su oni postajali nepotrebno eksplozivnima i stacionarno neizlječivima, a sve je, konačno, dovelo i do tragične eksplozije Prvoga svjetskog rata, momenta koji je nas i cijelu tu zajednicu naroda doveo na sudbonosno političko raskršće i krvavo presjekao čvor austrougarske političke problematike.

Bečka politička anemična maglenost, njegova administrativna terapija i najorganskijih kritičnih pojava, izazivala je istu takvu maglenost i u našem političkom doživljavanju ili je pak svojim očevitim nedostacima izazivala emocionalnu neuravnoteženu centripetalnu kritičnost. Nismo bili navikli ulaziti

u istinsko sagledavanje pravih socijalnih, ekonomskih i političkih sila, koje su vrile pod našim nogama. Nismo bili kadri izanalizirati ni pravu srž vlastitoga naroda niti pronaći anatomiju žvlja kojim je bio povezan sa svojom političkom okolinom, a niti naći princip po kojem je to žvlje uopće nastalo i povezalo sve te narodne elemente u neki kakav takav zajednički organski život. Naše je političko doživljavanje dugo vremena kolebalo između »okviraštva«, koje je sebi prisvajalo neku naročitu realnost i budnost prema danim faktorima i pseudorevolucionarnog »vanokviraštva« više pjesničkoga i parolnog razgibanoga no politički svjesnoga svih konzekvencija, koje su nas faktički čekale izvan toga »okvira«. Dolazilo je do toga, da je u nama jedno do drugoga živjelo i neko čudno austrijanstvo kao plod bilo dugom tradicijom uvriježene pripadnosti jednom političkom sistemu, bilo pak kao plod uvjeta diktiranih realnim vlasnostima političko ekonomskog terena, kojem smo pripadali – s isto takvom dubokom odbojnošću prema svemu crno-žutom, monarhijskom i težnja, »coûte que coûte«, samo van iz te političke učmalosti i zavisnosti od elemenata, koji u svojoj slabunjavoj zatvorenosti sami u sebe, nikad nisu pokazali, unatoč nekih naših centrifugalnih sklonosti, uvjetovanih imaginarnim očekivanjem savezništva sa strane tih centralnih sila u našem boju protiv neugodnih susjeda, ni najmanjeg razumijevanja za naše prave političke i kulturne potrebe. I kad je Monarhija propala u »verzenkung« povijesti (njezin je nestanak zaista značio jedan »coup de théâtre«, kod kojega je prava mašinerija koja ga je prouzročila zaista ostala nekako iza kulisa), našli smo se mi zapravo pred sasvim novim činjenicama, politički navikli na šlagvorte i uloge iz tragičnoga igrokaza, koji se je zvao c. i kr. Austrougarska monarhija. I kako su počeli blijedjeti politički i moralni rekviziti toga igrokaza, tako smo se i mi sve više nalazili pred zadaćom da sami sebi gotovo iz ničega stvorimo novi sistem političkih maksima i ciljeva. Naravno da je taj razvoj doveo prisilno do individualnoga ili u najboljem slučaju grupnoga rješavanja tih problema te tako naša generacija počinje gubiti neka svoja zajednička obilježja a nova generacija nastupa prilično odvojeno i nepovezana s nama na političko poprište. Stara Jugoslavija koja je u mnogo čemu bila karikaturalni nastavak monarhije, izazvala je dijelom slijepu emocionalnu čežnju za prošlošću u kojoj je sve izgledalo uređenije, gotovije i bolje, a dijelom izazvala neki osjećaj prisilnoga revolucionarnoga kulturnog i političkog stvaranja svega »nanovo«, a uglavnom značila kamen kušnje za političko moralnu karakternu čvrstoću mnogih pripadnika naše generacije.¹³

Gavella nema pretenziju »pisanja povijesti«, ni u smislu rekonstrukcije događaja u slijedu, ni u smislu odabira i davanja prednosti jednoj interpretaciji prošlih događaja koja se potom prikazuje »točnijom«, »primjerenijom« ili »istinitijom« od drugih, kako kaže Sibila Petlevski.¹⁴ Gavellin diskurs sjećanja, nastavlja autorica, nije historiografski diskurs, jer Gavella ne vjeruje u neovisni standard objektivnosti, a povijesti prilazi kao polju aktivnosti unutar kojega pronalazi i svoje promatračko mjesto. Za autoricu ove analize Gavelline metodologije kulturalne povijesti »Fizionomija jedne generacije« višestruko je intrigantan tekst. Na razini građe riječ je o odabiru širokog raspona povijesnih događaja čiji politički kontekst Gavella osvjetljava samo u okviru procjene formativnog djelovanja tih događaja na naraštaj intelektualaca kojem je i sam pripadao.¹⁵

Inkubacija kazališnim Bečom počinje u Gavelle očito pod snažnim dojmom modernističkih predstava koje su frekventnije u tadanjem Volkstheatru i Josefstädtertheatru no u Burgtheatru, ali i tamošnji ravnatelj Paul Schlentner ubrzo će i na toj pozornici početi slijediti stil i zov vremena. I dok se iz kasnijih Gavellinih teatrološko-socioloških rasprava snažno razabire kako prosuđuje povijesno uvjetovane hrvatsko-bečke kazališne odnose, temeljeći svoje zaključke i na nekim mladenačkim iskustvima stečenima *in situ*, mladenačka epistolarna proza ne otkriva u potpunosti budućega redatelja. Otkriva ona u početku mladića pomalo zatravljena bečkom teatarskom atmosferom, a tek poslije, na rijetkim mjestima, kritičkoga promatrača kazališne prakse. Tada posve zaokupljen filozofijom, Gavella je pravi interes za kazalište kao svoju životnu vokaciju otkrio i pokazao tek u Zagrebu nakon povratka iz Beča. No, ipak se ne može reći da je u tom trećem segmentu Gavellina Beča kazalište bilo u neravnopravnijem položaju u odnosu na sveučilišni ili politički Beč.

U pismu pisanom iz Beča Emi Fülepp u Zagreb 24. X. (jamačno 1903)¹⁶, dakle neposredno nakon početka studija, Gavella govori o kazalištu. Ali to nije slika koja bi otkrila budućega redatelja, teatrologa i pedagoga. To je impresija abiturijenta i bruoša koji se našao u velikome gradu i u kazalištu na kakvo nije bio navikao.

Moram Vam priopćiti da sam se, naime, u jednoj točki gdje baš nismo bili jedinstveni, preobratio, idem, naime, često u kazalište. Do sada sam jednom bio u Raimundtheatru, jednom u Volsktheatru i u Operi, a namjeravam idućih dana i dalje nešto pogledati. U Raimundtheatru prikazivali su Zanat gospođe Warren Bernarda Shawa, modernoga engleskoga dramatičara. To je jedno od njegovih

slabijih djela koje posjeduje snažnu socijalnopolitičku tendenciju. Ne pripada žanru koji volim, ali je ipak dosta zanimljivo. Obrađuje vrlo sklisku temu koja je vezana uz brojna i zanimljiva ženska pitanja. Ne mogu se ovdje izjasniti o osnovnoj tezi komada, no htio bih ipak iskazati svoje gledište o jednom dijelu drame u kome se kaže da se žena ne bi radošću mogla posvetiti niti jednom pozivu. Postoji, naime, samo jedan poziv za ženu...!

Drugi komad bio je opet jednoga engleskog pisca, Oskara Wildea – Trivialna komedija za ozbiljne ljude. (u nas poznatija pod naslovom Važno je zvati se Ernest, op. N. B.) Riječ je o veselom i ničim neopterećenom izrugivanju engleskih društvenih konvencija. Mjestimice vrlo duhovitom. Izvedba izvrsna. Najviše sam, naravno, uživao u operi. Nakon velikih napora došao sam do ulaznice koju sam dosta skupo platio (sjedalo na trećoj galeriji iza stupa odakle se ništa ne vidi platio sam 6 kruna). Prikazivali su se Majstori pjevači. Možete zamisliti kakav je to užitak bio za mene nakon zagrebačkoga bezvagnerijanskog razdoblja. Osjećaj, kada su zaječali prvi taktovi čuvene uvertire u svečano zaposjednutoj kući, doista je nešto posebno. Sada neću propustiti niti jednu prigodu i neću dopustiti da me niti jedan Wagner mimoide, stajalo me to ma što mu drago. Veselim se Tristanu, to je moje omiljeno djelo.¹⁷

U kasnijoj Gavellinoj korespondenciji s budućom suprugom kazalište se spominje rijetko, gotovo marginalno. Gavella se, što se studij više primicao svršetku, sve više opredjeljivao za čistu filozofiju, kojoj se kanio posvetiti, najavljujući želju i za eventualnom habilitacijom na zagrebačkome Sveučilištu. Profesor filozofije, znamo, nije postao. Počevši, kao mladi vježbenik Sveučilišne knjižnice, godine 1910. pisati kazališne kritike u zagrebačkom njemačkom dnevniku *Agramer Tagblatt*, stao se sve više približavati teatru, da bi 1914. prvi put i režirao. A da je Beč kao njegov formativni prostor nastajao i pod utjecajem tadanjega glumišta u središtu Monarhije, postat će ubrzo posve bjelodanom činjenicom.

BILJEŠKE

¹ A. Flaker, *Riječ, slika, grad*, str. 65-104, HAZU, Zagreb 1995.

² M. Krleža, *Izlet u Rusiju*, str. 13, Zagreb 1926.

³ Usp. Zdenko Škreb, »August Šenoa, prvi hrvatski romanopisac«, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu* (ur. A. Flaker i K. Pranjić), Liber, Zagreb 1978, str. 366.

⁴ Usp. Vladan Švacov, »Franjo Marković«, *T&T*, br. 2, Zagreb 1995, str. 27-47, te isti: *Estetska forma završnog izravnjanja u Shakespeareovim dramama* [prijevod doktorske disertacije S. Miletića s njemačkoga; predgovor i komentar], *T&T*, br. 3-4, Zagreb 1996, str. 62-90 i br. 5-6, Zagreb 1996, str. 31-51.

⁵ Usp. Nikola Batušić, »Ante Tresić Pavičić kao dramatik«, u: *Književno djelo Ante Tresića Pavičića* (zbornik), Književni krug Split, Split 1995, str. 7-21.

⁶ Usp. Vladan Švacov, »Aristotelova katarza (Die Katharsis des Aristoteles, Agram 1941)«, Camilla Lucerna, *T&T*, br. 1, Zagreb 1995, str. 32-47.

⁷ Usp. B. Senker, *Kazališni čovjek Milan Begović* (passim), Zagreb 1985, te isti: »Razmjena dramskih tekstova između bečkoga i zagrebačkoga književnog kruga na mijeni stoljeća«, u: *Fin de siècle Zagreb-Beč* (zbornik, prir. Damir Barbarić), Školska knjiga, Zagreb 1997, str. 146-170. U tome sam zborniku objavio raspravu »Hrvatsko glumište s razmeđa stoljeća i njegovi odnosi spram bečkoga kazališta«, str. 128-145.

⁸ Termin je preuzet iz Gavelline studije »Socijalna atmosfera Hrvatskog narodnog kazališta i njegovi odnosi prema svom kazališnom susjedstvu«, *Rad JAZU* 353, Zagreb 1968, str. 5-54; pretiskano u *Dvostruko lice govora* (prir. Sibila Petlevski), CDU, Zagreb 2005, str. 102-163.

⁹ Usp. Gavellinu ostavštinu s brojnim dokumentima (svjedodžbe o položenim kolokvijima kao i spomenuta disertacija) iz vremena bečkoga studija. Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu.

¹⁰ Branko Gavella, »Fizionomija jedne generacije«, *Naprijed*, br. 48, Zagreb 1953, str. 6 i 7, i br. 2 i 3, Zagreb 1954. Pretiskano u: *Dvostruko lice govora* (prir. Sibila Petlevski), CDU, Zagreb 2005, str. 41-84.

¹¹ O toj sam korespondenciji pod naslovom *Ratni dnevnik Branka Gavella* izvijestio prije tri godine na *Krležinim danima u Osijeku*. Usp. *Krležini dani u Osijeku 2002.* (zbornik), Zagreb-Osijek 2003, str. 132-157.

¹² Govor je, dakako, pisan njemačkim jezikom, a nalazi se u Gavellinoj ostavštini pohranjenoj u Odsjeku za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu, fasc. I. Prijevod s njemačkoga N. B.

¹³ B. Gavella, »Fizionomija jedne generacije«, dj. nav. u bilj. 10.

¹⁴ S. Petlevski, »Prostor razmjene. Uvodna studija o Gavellinoj potrazi za metodologijom kulturalne povijesti«, dj. nav. u bilj. 10, str. 20.

¹⁵ S. Petlevski, dj. nav. u bilj. 10, str. 20.

¹⁶ Gavella naime gotovo nikada u svoja pisma nije unosio godinu, nego samo datume, pa se godina eventualno može rekonstruirati isključivo s pomoću čitljivoga žiga, što ovdje nije slučaj.

¹⁷ Prijevod s njemačkoga N. B. Pismo je u mome posjedu.